

THE CONCEPT OF AZIZIDDIN NASAFI “URUJ VA NUZUL” AND ITS PSYCHOLOGICAL CONTENT

Alimov Khujageldi Mustafoevich

*Associate Professor of the Department “Psychology of Religion and Pedagogy”
International Islamic Academy of Uzbekistan, Ph.D.*

Abstract: This article presents the views of Aziziddin Nasafi, one of the famous representatives of the tasawwuf teaching, on questions about the soul (ruh) and its development. These views are presented in his book “Zubdat-ul hakoyik”. He explains his concept in terms of the relationship between soul and body. This concept is one of the important works of the discipline «Psychology of Sufism». The concept of “Uruzh van nuzul” stands out from other concepts about the soul with its originality, deep embracing.

Key words: ruh, zhavkhar, mulk and malakut worlds, step, concept of “uruj van nuzul”, suluk, zhazba, uruj, nuzul.

Кириш

Азизиддин Насафийнинг рух тўғрисидаги қарашлари диққатга сазовордир. Чунки бу қарашлар рух тўғрисидаги билимларимизни тўлдиради. Азизиддин Насафий ўзининг “Зубдат-ул ҳақойиқ” асарида рухнинг яратилиши тўғрисида шундай деб ёзади: “Тангри субҳонаҳу таоло илк дафъа бир жавҳар яратди. Унинг номи нафси аввал (Рухи аввал)дир. Тангри субҳонаҳу таоло мулк ва малакут оламларини яратишни ирода этиб, жавҳарга нигоҳ ташлади, ул жавҳар қайнаб эрий бошлади ва кўпирди. Неки ўшал жавҳарнинг моҳияти (мағзи) ва қаймоғи пастга чўкди. Халлоқи олам ўша жавҳарнинг қиёмидан руҳлар оламининг даражаларини яратди, қуйқасидан эса жисмлар оламини вужудга келтирди”[6.7].

Азизиддин Насафийнинг фикрига кўра, руҳлар олами ўн уч даражада яратилган. Шунга мос ҳолда жисмлар олами ҳам яратилган. У ҳам бошқа тасаввуф аҳлларига ўхшаб руҳни жавҳар деб қарайди. Рух жисмни (баданни) ҳаракатлантиради. Рух табиатда ўсимлик даражасида, ирода (ҳаракат) га мувофиқ ҳайвон даражасида, ақлга мувофиқ инсон даражасида юзага чиқади. Аллома шундай деб ёзади: “Рух латиф жавҳар, у майдаланмайди ва аъзоларга бўлинмайди. Чунки рух амр оламидандир, ҳатто ўзи амрдир. Жисм қаттиқ ва дағал жавҳар, у майдаланади ва қисмлар (аъзолар)га бўлинади. Жисм махлуқот оламидандир”[6.7].

Шундан сўнг Тангри таоло нигоҳини шаффоф қиёмга қаратди ва у қиём эрий бошлайди. Шу қиёмнинг қаймоғидан пайғамбарлар Хотами (хулосаси) руҳини яратди. Иш шу тариқа давом этиб, ниҳоят қуйидаги руҳлар яратилади: улулазм пайғамбарлар руҳи, мурсал пайғамбарлар руҳи, авлиёлар руҳи, аҳли илму маърифат руҳини, зоҳидлар руҳини, тақво аҳли руҳини, аҳли иймон руҳини, одамлар руҳини, ҳайвонлар руҳини, ўсимликлар руҳини, маъданлар ва ашёлар руҳини. Шунингдек, фаришталарни яратади ва шу тариқа малакут олами дунёга келади.

Шундан сўнг Тангри таоло ўз нигоҳини қуйқага қаратади ва қуйқа эриб, мағзи ва қаймоғи ажралиб чиқади. Ундан Аршни яратади. Шу йўналишда давом этади ва қуйидаги жисмлар яратилади: курси, еттинчи осмон, олтинчи осмон, бешинчи осмон, тўртинчи осмон, учинчи осмон, иккинчи осмон, биринчи

осмон, олов, ҳаво, сув, тупроқ, бошқа жисмлар. Мулк оламининг яратилиши шу билан тугалланди. Мулк ва малакут оламида жами йигирма саккизта нарса яратилди.

Азизиддин Насафийнинг ёзишича, руҳ даражалари ва жисм даражаларининг ҳар бири ўз ўзидан мақом топди: Арш – пайғамбарлар руҳининг мақоми, курси – улулазм пайғамбарлар руҳининг мақоми, еттинчи осмон – мурсал пайғамбарлар руҳининг мақоми, олтинчи осмон – авлиё руҳи мақоми, бешинчи осмон – ҳакимлар руҳи мақоми, тўртинчи осмон – зоҳидлар руҳи мақоми, учинчи осмон – тақво аҳли руҳи мақоми, иккинчи осмон – тақво аҳли руҳи мақоми, биринчи осмон – иймонлилар руҳи мақоми. Алломанинг айтишича, осмоннинг тўққиз даражаси шу ерда тугайди ва қолган – одамлар, ҳайвонлар, ўсимликлар ҳамда жисмлар руҳлари ерда қолишади.

Азизиддин Насафийнинг “уруж ва нузул” концепцияси

Азизиддин Насафий шу ўринда “уруж ва нузул” концепциясини илгари суради. Унга биноан, ҳар қандай киши ўзини ва ўзлигини таниш, Роббисини англаш баробарида руҳан уруж қилиши, яъни кўтарилиши мумкин. Бироқ ҳар қандай одамнинг ўз манзили-мақоми борки, у асло бу мақомдан юқорига кўтарила олмайди. Ҳар қандай одамнинг энг юқори мақоми бешинчи осмонгача бўлиши мумкин. Бошқача айтганда, жидду жаҳд билан, Аллоҳнинг инояти билан бешинчи осмонгача руҳан кўтарилиш мумкин. Чунки олтинчи мақом пайғамбарлар мақоми ҳисобланиб, биламизки, дунёга бошқа пайғамбар келмайди. Бу дегани киши ҳаракат қилиб ўзининг асл мақомигача бориши мумкин, шу билан халқа ёпилади. Халқа ёпилгач, кўтарилишнинг иложи йўқ. Инсон интилар экан, йўлда тўхтаб қолиши мумкин, бироқ ўз мақомидан юксакроққа чиқолмайди.

Руҳлар ва жисмлар олами (мулк ва малакут) яратилгач, маъдан, ўсимлик, ҳайвон яратилди ва ниҳоят Одам яратилди.

Шу ўринда Имом Абу Ҳанифа мазҳабининг эътиқодига кўра, бу мақомлар касбий эмас, яъни уларни саъй-ҳаракатлар билан эгаллаб бўлмайди. Бу мақом ҳар бир киши яратилганда тақдир этилган улуши ҳисобланади. Бироқ Насафий бу фикрни мунозарали деб билади. Уни шариат аҳли айтишини таъкидлаган ҳолда, ҳикмат аҳлининг фикрини ҳам таъкидлаб ўтади, яъни, масалан, билим ва бойликка эга бўлиш одамнинг саъй-ҳаракатига боғлиқ.

Насафийнинг “уруж ва нузул” (“кўтарилиш ва тушиш”) концепциясининг тасаввуфга тааллуқли жойи борлиги учун биз бу масалага батафсилроқ тўхталмоқчимиз. Демак, инсон руҳи (агар у иймонли бўлса) ўзининг мақомига кўтарилиши ва яна қайта пастга тушиши мумкин экан. Бу ўринда табиий ўлим содир бўлгач, марҳумнинг руҳи учиб борадиган мақомат назарда тутилаяпти. Бироқ алломанинг ёзишича, “анбиё ва авлиёларнинг уружи табиий ўлим юз берганга қадар содир бўлади. Бошқалар табиий ўлимдан кейин кўрадиган нарсаларни улар табиий ўлимгача кўрадилар. ...Модомики, одамларнинг пардаси уларнинг жисми экан, руҳ жисмдан чиққан пайтда унинг олдида ҳеч бир парда – тўсиқ турмайди. ...Авлиёларнинг уружи эса бир хилдир – улар фақат жисмдан ажралган руҳ орқали кўтарила оладилар”[6.12].

“Ўлмасдан туриб ўлиш” қондасининг шарҳларидан бирига тўқнаш келдик, яъни солиқ шундай бир руҳий-психологик ҳолатга тушадики, унинг руҳи маълум муддатга танадан чиқиб, юксакликка уруж қилади ва бошқалар ўлгандан кейин кўрадиган нарсаларни кўради. Бу ҳолат Аллоҳнинг улуғ бир неъматини ҳисобланади ва буни одамлар билганларида эди, улар тун-кун ибодатда

бўлишардилар, жидду-жаҳд қилган бўлардилар.

Азизиддин Насафий соликка учта нарсага аҳамият бериши кераклигини таъкидлайди. Улар – сулук (тариқат йўли), жазба (ишқ) ва уруж (кўтарилиш). Сулукка хос нарса ҳаракат, интилиш бўлса, жазбага хос нарса – тортилиш, завку-шавқдир. Ниҳоят уружга хос нарса – карам, саховат, деб ҳисоблайди аллома. Бундан ташқари, соликнинг руҳи танадан чиқиб, кўп нарсаларни билиб, яна қайта танага киришини соликнинг илмал яқийн мартабасидан айнал яқийн мартабасига ўтиши, деб баҳоласа ҳам бўлади.

Хулоса

Шундай қилиб, биз юқорида Азизиддин Насафийнинг руҳ тўғрисидаги фикрларини таҳлил қилдик. Унинг фикрларидан икки хил ҳолатни фарқлаш мумкин: биринчиси, соликнинг тириклигида руҳи танасидан чиқиб, маълум муддат давомида кўплаб маълумотларни кўлга киритиб, яна қайта танага кириш (худди Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг меърожидек), иккинчиси, ҳар қандай кишининг табиий ўлиmidан кейин то қиёматгача маълум маконда бўлиб, тагин қиёматда танага кириши. Иккала ҳолатда ҳам руҳнинг алоҳида сифатлари намоён бўлаяпти.

Адабиётлар рўйхати

1. Алимов Хўжагелди. Тасаввуф таълимоти ва амалиёти: психологик таҳлил. Монография. – Т.: “MOVAROUNNAHR”, 2019. – 262 б.

2. Алимов Х.М. Тасаввуф ва илму маърифат. “Психология” журнали. 2022 йил. 1-сон. 226-229 бетлар.

3. Идрис Шах. Суфизм. – М.: “Клышников, Комаров и К”, 1994. – 445 с.

4. Имом Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Ғаззолий. Ихёу улумиддин. (Дин илмларининг жонлантириш) Илм китоби. – Т.: “Мовароуннаҳр”, 2003. – 231 б.

5. Комилов Нажмиддин. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. К.1. – Т.: “Ёзувчи”, 1996. – 272-б. -36-бет.

6. Насафий Азизиддин. Зубдат-ул ҳақойиқ - / Ҳақиқатлар қаймоғи / Н.Комилов тарж. – Т.:Камалак, 1996. -56 б.

7. Турар Усмон. Тасаввуф тарихи. – Т.: “Истиқлол”, 1999. – 180 б.

ИННОВАЦИОН ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШ ЖАРАЁНИДА РАЎБАРИНИНГ ИЖОДИЙ ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

*Назаров Азамат Соттарович,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси катта ўқитувчиси,
Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация: Мазкур мақолада бошқарувда қарорлар қабул қилиш фаолиятида шахс креативлигини ўрни таҳлил этилган. Креативликни бошқарув қарори концепциясининг моҳиятига, унинг асосий хусусиятлари ва амалга ошириш босқичларига таъсири очиқ берилади. Бошқарув қарорларини ишлаб чиқиш жараёнида умумий ўрта таълим муассаси раҳбарининг шахсий фазилятлари ва ишибилармонлик хатти-ҳаракатларининг креативлик хусусиятларининг аҳамияти асослари берилган.

Калит сўзлар: креативлик, шахс, персонал, шахснинг индивидуал хусусиятлари, менежмент, қарор қабул қилиш, бошқарув қарорлари, онгли танлов, детерминизм, индетерминизм.

ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛИДЕРА В ИННОВАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ

*Назаров Азамат Соттарович,
Старший преподаватель Международной исламской академии
Узбекистана, Доктор философии (PhD) в области психологии*

Аннотация: В данной статье анализируется роль индивидуального творчества в деятельности по принятию решений в управлении. Раскрывается сущность понятия управленческого решения креативности, его основные черты и влияние на этапы реализации. В процессе разработки управленческих решений обосновывается важность личностных качеств руководителя общеобразовательного учреждения и творческих особенностей делового поведения.

Ключевые слова: творчество, личность, персонал, индивидуальные особенности личности, управление, принятие решений, управленческие